

Antal Balázs

A pont az „I” fölött

(Kabdebó Lóránt: *Szabó Lőrinc „pere”*. Argumentum, 2006)

Kabdebó Lóránt újabb irodalomtörténeti elbeszélései, amelyek egy Szabó Lőrinc nevű, a korábbi elbeszélésekben főszerepet kapott, irodalmi műveket jegyző magánszemély viselt dolgairól szólnak a náciizmus és a bolsevizmus korszakában, legújabb irodalmi- és közéleti gondolkodásmódunk felől olvasva látszólag korszerűtlen könyv. Jó ötszáz oldalas biografikus munka, amelynek filológiai tényeire a ma fiatal irodalmára nagy suhintással rálegyint: elég lett volna bepötyögni a Google-ba a keresőkulcsot, s az adatok már dőlnek is a gépből. Hát igen – azonban az ilyesmi csakis úgy képzelhető el, hogy néhány, Kabdebó Lóránthoz hasonló régivágású kutató nem szégyellte felgyűrni az inge ujját, és nekiült mindenféle rendezetlen kéziratmunknak, folyóiratolvasókba vette be magát hetekre, hónapokra, böngészett, cédulázott, fanatikusan jegyzetelt, s amit éppen aktuális kutatásához nem használt fel, nem dobta ki, nem is hányta el, hanem gondosan rendezte, tartogatta éveken át, „hátha jó lesz még valamire”-címen vagy csak úgy, munkatársai pedig gépre vitték mindezt. Vagyis a hozzá hasonló tudósok tanították meg a Google-t – ezt sokan hajlamosak elfeledni.

Manapság mintha az egyes életművek kitartó kutatása is csöppet háttérbe szorulna – valószínűleg együtt jár ez egyrészt az elméleti kérdések előretörésével, másrészt meg azzal, hogy az élő irodalom egy-egy alakja mellett letenni a garast egy-két kivétellel komoly kockázatot jelent, a már nem élő alkotók közül pedig vagy áll irodalomtörténész az életmű mellett, mint a Szabó Lőrincé mögött Kabdebó Lóránt, és akkor nagyrészt megcsinál mindent ő maga – vagy ha nem, az az életmű sajnálatos módon nem elég divatos ahhoz, hogy egy valamirevaló doktorandusz érdeklődésére méltó lehetne. Ez például ilyesmi is múlik: Szabó Lőrinc mögött iskolateremtő professzor áll, doktoranduszok „tucatjai” foglalkoznak a korpusszal – Illyésnek, Németh Lászlónak, úgy tűnik, valahogy nincsen ilyen szerencséje. Pedig az életművek páratlansága és az élethelyzetek, szerepek ambivalenciája ugyancsak hasonló pozícióba helyezi (például) ezeket az alkotókat. Nem véletlenül szerepel együtt a nevük e kötet hangsúlyos pontjain Kabdebó Lóránt elbeszéléseinek „állandó” hőisével. Ugyanis a professzor ezt a vaskos gyűjteményt egy az egyben *annak a bizonyos* kérdésnek szenteli, amely leginkább fájó, de még inkább kétséges pontja a Szabó-értelmezéseknek: valami művön kívüli, aminek mégiscsak hatással kell(ene) lennie a műre, esetenként behallatszódnak az értelmezésbe. Bár azt gondolom, ismervé néhány ezirányú tendenciát, a Szabó Lőrinc politikai nézeteiről alkotott elképzelés feloldása lehetetlen – az ilyesmi, úgy vélem, hit dolga, kérdése, ügye – amikor is

abban kell megnyugodni, hogy, ahogyan mondani szokás, az idő majd elrendezi ezt is, máskülönben csak a meddő viták folynának éjjel-nappal. Kabdebó Lóránt a megkerülhetetlen ítéletalkotást a dokumentumok közzétételével megsegíti. Ám mielőtt bármi rosszra gondolnánk („még egy mosdatás”), megnyugtatók mindenkit: Kabdebó Lóránt meg sem kísérelte ezt. Sőt, a fentebb hivatkozott „gyógyító” idő jöttét tulajdonképpen inkább még késleltetheti is ezzel az újraelvenítéssel, a terhelő vallomások közlésével.

A költői életmű kutatója persze megtehetné, hogy nem foglalkozik Szabó Lőrinc életrajzának kényes kérdéseivel – hiszen egész elméleti iskolák épülnek a szerző halálának jól bemagolt víziójára – amiről persze pontosan tudjuk: a legalaposabban láb-jegyzetelt tételből is ki lehet lépni a „písziség” kedvéért – meg aztán valóban dühítő is egyes esetekben, ahogyan a kommunizmus időszakában meghatározó szerepet betöltött, aztán háttérbe szorult alkotók esetében a monografikus feldolgozások nagyvonalúan eltekintenek szerző ötvenes évekbeli antológiadarabjai, korai, később akár meg is bánt lelkesedései fölött mondjuk. Nos, példa van, de Kabdebó Lóránt nem azért lett „kabdebólóránt”, hogy a példákat kövesse – hanem hogy mutassa. Mostani könyvének anyaga korábbi nagymonográfiai megírása idején birtokába jutott-talált-kapott-felfedezett dokumentumok elrendezése/újrendezése után állt össze – így egyes esetekben korábbi álláspontját is revidálja a lapokon, jelezve, mostantól ez vagy az a filológiai adalék érvényes a korábban közölt helyett. Mert hát adalékokkal, már-már mikroszintű részletekkel tömésmenten mennyiségben szolgál ez a munka – nagy kérdés, vajon maradt-e még elvégezni való az életrajz vonatkozó időszakait illetően? –, számomra azonban mégis az volt a legérdekesebb, hogy a száraz, sárga papirosok, gép- és kéziratok, peranyagok, kijegyzetelt rádiófelvételek, mindenféle levelek, nyilatkozatok, szóbeli közlések, esetenként szatirikus karikatúrák hogyan állnak össze és szerveződnek valami lényegükhöz nem annyira közeli, de attól nem is túl távoli dologgá: torokszorítóan izgalmas elbeszéléssé. Szenvtelen, kiegyensúlyozott, nyugodt regénnyé, amelynek elbeszélője bár tudvalevőleg elfogult főszereplője irodalmi művei tekintetében – mégis, olyannyira ragaszkodik a dokumentumok tényeihez, hogy néha már-már azt hittem, Sz. L. fasiszta voltát igazolja. Máshol meg persze éppen ellenkezőleg.

A kötet középponti kérdése, gerince, egyben legvaskosabb fejezete Szabó Lőrinc második világháború utáni igazolási eljárásának részletes feltárása. Hogy az idő milyen tempóval múlik, arra jó példa ennek a leküzdhetetlen dilemmának a története: az iskolai tanulmányok során érintőlegesen, mellékesen megjegyzett adalék, hogy ugyanis a költő nyilas-szimpatizáns lett volna, végigolvasva az itt közzétett dokumentumokat, a második világháború időszakában nyilvánvaló ténynek számított. A könyv nem hallgatja el, hogy zsidó barátai egyike-másikának öngyilkosságot javasolt – s a barátok szerint nem éppen viccből –, de aztán részletesen bemutatja a tanúvallomásokat és a dokumentumokat, amelyek meg azt igazolták és igazolják, mennyit tett

a költő egy-egy pusztulásra-végromlásra szánt ember, vagy olykor egész családok megmentéséért, akár kéretlenül is. Hát igen. Leginkább arra bizonyíték ez a könyv, hogy élni sohasem volt könnyű mesterség, eltévedni viszont mindig is az volt.

Ha már a mentegetés gyanúja magától értetődő lehetőségként felmerül, az egyetlen erre utaló gesztus apolitikusságának gyakori felemlegetése – már Illyésék is erre hivatkoztak a dokumentumok tanúsága szerint, azonban úgy vélem, ezzel meggyőzni bárkit is lehetetlenség. Persze rímél erre az is, ahogyan Szabó Lőrinc a népi írók közé kerül: nem annyira habitusa, ún. szellemi tájékozódása vagy költészete viszi ebbe az irányba, hanem emberi kapcsolata, barátságai révén kerül a különféle „Frontokba”, látszólag minden meggyőződés nélkül. Kabdebó Lóránt ugyanis olyan jellegű következtetéseket nem von le, hogy a költőnek ez vagy az lett volna a meggyőződése – látszólag éppen hogy egy (művészetén kívüli) meggyőződések nélküli ember az elbeszélések főszereplője, aki néha ennek vagy annak a fejébe vágott súlyos dolgokat, ha nem meggyőződésből, ki tudja, talán csak hogy jópofának tűnjön. És ez a spekulációktól a legminimálisabb mértékben is elzárkózó magatartás, a hipotéziseknek abszolút csak lábjegyzetben helyet adó attitűd (s akkor is csak olyasmiről, hogy egyes monogrammos cikkalírások, keresztnemes megszólítások kit, kiket takarhatnak) engem arról is meggyőz, hogy az elbeszélő nem tart vissza dokumentumokat, nem hallgat el az olvasó elől számára ismert tényeket: nyílt kártyákkal játszik, mindent felfed.

A fejezet-tagolás lüktetően retorikus ritmust ad az anyagnak, s valódi retorikai mesterfogással ér véget a bolsevik diktatúra és személyi kultusz kiépülésének erőterében, amikor megkezdődik az újabb fordulat. S a minderről keveset sejtő, csak saját viszonyait szemlélő (a tömböt, amelyben él, az ÁVH-tól megmentő, de ebben mélyebb összefüggéseket nem látó) Szabó Lőrinc magánlevelének utolsó mondata e könyv utolsó mondata is: „Egye meg a fene az egészet!” (512) Hosszú, külön fejezetben mutatja be Kabdebó Lóránt Szabó sokszor inkriminált, a háború alatt végig bűnösnek mondott-gondolt verse, a *Vezér* keletkezését, melyről később az igazolóbizottság is kimondta, amit e könyv bemutat: hogy Hitler hatalomra jutása előtt keletkezett, akkor meg is jelent – 1938-as átdolgozott változatát azonban a szerző tudta nélkül egy szélsőjobboldali lap is leköszölte. Emellett a klasszikus német kultúra iránti rajongása sodorta még majdnem bajba a költőt – és hát írt egy végképp védhetetlennek tűnő cikket a Führer szónoki képességeiről, mely cikkben azonban egy halvány félmondat sem utal arra, hogy a beszéddel egyetértene. Egyáltalán, azt nem is nagyon lehet megtudni, miről beszélt a német diktátor.

Elgondolkodtató, hogy a negyvenes-ötvenes évek e könyvben középpontba emelt történései során egyes írók, költők, irodalmárok milyen mélységben vettek részt közéleti problémákban – ma már aligha volna ilyesmi ügy, megnézném a vicclapot, amely akármely jelentős szépírón élcelődik, vagy azt a politikust, aki életében is hallott volna a jelen egy-két Szabó Lőrinchez mérhető nagy költőjéről – nem hogy, mint akkor, szavukra mozgásba lendül a gépezet, embereket lehet menteni embertelen történelmi körülmények közül, bele lehet avatkozni a politika baromságaiba, stb. Vagy hogy a kommunista párt még hatalomra sem kerül, de már ők akarnak dönteni pl. Szabó sorsáról – nos ilyesmiről már testközelben tapasztalatokkal is rendelkezik a

ma embere. És itt van Illyés Gyula, aki a tárgyalásokat bemutató fejezetben csöndben mellékszereplővé lép elő, mert ő aztán minden oldalon mindenkivel jóban van. Egyfajta irodalompolitikai thriller, ami végülis összeáll: számolgatás, spekulálás, kit mivel lehetne megnyerni az ügynek. Mert míg a vészorkor idején embermentések a könyv tanúsága szerint anyagi és egyéb ellenszolgáltatás, vagy akár annak csak a lebegtetése nélkül történik (főleg a miniszteriumi alkalmazottakra gondolok, az adminisztrációra, amelyhez a költő fordult), az igazolási pereknél már ott munkál, hogy a kommunista párt ezekre az emberekre egyszer majd építeni fog. Van egy olyan érzésem, hogy Illyés Gyulát életében kevesebben szerették volna, ha hallgat, ha nem ártja bele magát az ügyekbe, ha nem igyekszik segíteni – de a ma irodalomtörténezei között bizonyára népszerűbb lenne...

Olvasatomban tehát, ha szentségtörés, ha nem, mindenestre nem annak szánom, sajátos irodalom- és művelődéstörténeti regénnyé áll össze a xeroxanyagokkal dúsitott kötet (ezektől különben helyenként olyan érzésem volt, mintha Umberto Eco legutóbbi regényét, a *Loana királynő titkosatos tüzeit* olvasnám, de Kabdebó Lóránt könyve ezerszer izgalmasabb a bolognai professzor munkájánál), szimpatikusan állást nem foglaló narrációval, amely nem akar ítélni és nem akar dönteni mások helyett. Az irodalomtörténet már úgyis letette a maga voksát, és hát hogy is ne, amikor valóban olyan költővel van dolgunk, aki, ahogyan Térey János különben (általánosságban) nagyon kényelmetlen észrevételében jelzi, az egyik legkevesebb selejtet termelte klasszikusaink közül. Kabdebó Lóránt megtette a magáét, Szabó Lőrinc-értelmezései után életművére feltette a koronát, és senki helyett sem döntött. A munka kész, de a dilemma dilemma marad – a versek pedig remekművek így is, úgy is.